

ПРОМИШЉАЊА ТРАДИЦИЈЕ

Фолклорна и литерарна истраживања

ЗБОРНИК РАДОВА ПОСВЕЋЕН
МИРЈАНИ ДРНДАРСКИ И НЕНАДУ ЉУБИНКОВИЋУ

Уредили
ПРОФ. ДР БОШКО СУВАЏИЋ
ДР БРАНКО ЗЛАТКОВИЋ

ИНСТИТУТ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И УМЕТНОСТ
БЕОГРАД 2014.

Ова књига резултат је делатности пројекта
„Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду” (178011)
Института за књижевност и уметност у Београду

Штампање је омогућило
Министарство просвете, науке и технолошког развоја
Републике Србије

Мирјана Дрндарски

Ненад Љубинковић

САДРЖАЈ

Стваралачки опус

Нада М. Милошевић Ђорђевић КРИТИЧКА ФОЛКЛОРИСТИКА НЕНАДА ЉУБИНКОВИЋА	15
Смиљана Ж. Ђорђевић Белић ПОЛЕМИЧКИ ГЛАС СРПСКЕ НАУКЕ О ФОЛКЛОРУ – НЕНАД ЉУБИНКОВИЋ	25
Бошко Ј. Сувајдић, Бранко Р. Златковић МИРЈАНА ДРНДАРСКИ – ПОКЛОНИК ТУМАЧЕЊА ЛИНГВИСТИЧКИХ И ЛИТЕРАРНИХ ПОЈАВА У ДРУШТВЕНО-ИСТОРИЈСКОМ КОНТЕКСТУ	41

Народна (усмена) књижевност

Александар Б. Лома У БУДИМА БИЈЕЛА ГРАДА. ПРИЛОГ ИСТРАЖИВАЊУ ЕПСКОГ ДЕСЕТЕРЦА	49
Снежана Д. Самарџија ВИНО ПИЈУ ТРИ ДОБРА ЈУНАКА (СИЖЕЛНИ ПОТЕНЦИЈАЛ ФОРМУЛЕ У УСМЕНОЈ ПОЕЗИЈИ)	63
Љубомир В. Зуковић ОЧИ ЛАЖЉИВЕ, А СРЦЕ СОКОЛОВО	97
Мирјана И. Детелић, Лидија Д. Делић ВЕЧНА КУЋА У УСМЕНОЈ ЕПИЦИ	105
Зоја С. Карановић „ИВО СЕНКОВИЋ И АГА ОД РИБНИКА“ – ИЗМЕЂУ БАЈКОВНЕ СТРУКТУРЕ И ХЕРОЈСКЕ СЕМАНТИКЕ	127
Бошко Ј. Сувајдић „ОРАО СЕ ВИЈАШЕ”. НАД ГРАДОМ ФОРМУЛА	147
Сања В. Радиновић ЦРТИЦЕ О ФИЗИОНОМИЈИ И ИДЕНТИТЕТУ ПЕСАМА ИЗ ХЕКТОРОВИЋЕВОГ <i>РИБАЊА И РИБАРСКОГ ПРИГОВАРАЊА</i> ...	165

Данијела Р. Петковић ТРИЈАДЕ У СРПСКОЈ ЕПИЦИ	191
Александар М. Павловић ПРЕЂУТАНА САРАДЊА – ВУК КАРАЦИЋ, СИМА МИЛУТИНОВИЋ И ПЕСМЕ ВЛАДИКЕ ПЕТРА I	207
Иван Р. Златковић ЈЕДНО „РАСКОВНИЧКО“ ВИЂЕЊЕ ЕПСКЕ ЛЕГЕНДЕ О МАРКУ КРАЉЕВИЋУ	221
Данијела М. Поповић НАРОДНЕ ПРИПОВЕТКЕ И ПРЕДАЊА У ЧАСОПИСУ „КАРАЦИЋ“ ...	233
Немања Ј. Радуловић ПРЕДИВО КАО АТРИБУТ У НАРАТИВИМА О СУДБИНИ.....	247
Даница Ј. Јовић ЈА КАКО ЗНАМ, ТАКО ЋУ ДА ПРИЧАМ: Поетика казивања предања на примерима варијаната о манастиру Брадачи.....	259
Владета С. Коларевић СКЕРЛИЋИ – ШУМАДИЈСКИ СРОДНИЦИ НЕНАДА ЉУБИНКОВИЋА	277
Љиљана Ж. Пешикан Љуштановић УСМЕНА АНЕГДОТА ОД ЕГЗЕМПЛА ДО ВИЦА	295
Бранко Р. Златковић ХАЦИ ПРОДАНОВА БУНА У ИСТОРИОГРАФИЈИ И УСМЕНОЈ ТРАДИЦИЈИ	305
Драгољуб Д. Златковић ТРАДИЦИОНАЛНА ЛИЧНОСТ У ОТПОЗДРАВИМА ПИРОТСКОГ КРАЈА И СУСЕДНИХ ОБЛАСТИ	325
Љиљана Д. Станимировић ОСВРТ НА МАНИФЕСТАЦИЈУ У СЛАВУ ВЕЛИКОГ ВОЈДА У ВЕЛИКОЈ ПЛАНИ	333

Митологија, етнологија и етномузикологија

Љубинко Р. Раденковић МИТОЛОШКИ ГОСПОДАРИ ШУМА – СЛОВЕНСКЕ ПАРАЛЕЛЕ	339
Ивица Р. Тодоровић О КОМУНИКАЦИЈСКИМ АСПЕКТИМА И МОГУЋНОСТИМА СРПСКОГ МИТА – НА ПРИМЕРИМА РАЗМАТРАЊА ПРИМАРНИХ ЗНАЧЕЊА ПРЕДСТАВА О ЖЕЉИНСКОЈ АЛИ.....	359

Јасна В. Бјеладиновић Јергић ОСНОВНЕ ОДЛИКЕ И ПРОМЕНЕ НАРОДНЕ НОШЊЕ У ЈАДРУ У 19. И 20. ВЕКУ.....	373
Димитрије О. Големовић ПРОМЕНЉИВИ РЕФРЕН.....	385
Данка Р. Лајић Михајловић ПЕВАЊЕ ЕПСКИХ ПЕСАМА УЗ ГУСЛЕ СА АСИНХРОНОМ СЕГМЕНТАЦИЈОМ МУЗИЧКОГ И ПОЕТСКОГ ТОКА	391
Јелена Љ. Јовановић ПРИМЕНА ЉУБИНКОВИЋЕВОГ КОНЦЕПТА „КУЛТУРНЕ СРЕДИНЕ“ У ЕТНОМУЗИКОЛОШКИМ ИСТРАЖИВАЊИМА НА ТЕРЕНУ ЦЕНТРАЛНЕ СРБИЈЕ	407
Веселка М. Тончева ТРАДИЦИОННАТА НАРОДНА ПЕСЕН ОТ ГОРА	425
Милена Ч. Петровић УНИВЕРЗАЛНОСТ УСМЕНЕ ТРАДИЦИЈЕ – ЗВУЧНИ ОБРАСЦИ ЖИВОТИЊА КАО МУЗИЧКИ МОТИВИ У СРПСКОЈ НАРОДНОЈ ПЕСМИ	435
Марија В. Думнић ДЕЧЈИ РИТМИЧКИ СИСТЕМ У ПЕСМАМА СРПСКОГ ВОКАЛНОГ НАСЛЕЂА.....	449
Љубица Б. Милосављевић НАРИЦАЊЕ КАО „ОКАМЕЊЕНИ АФЕКАТ“ У ПОСМРТНИМ ОБРЕДИМА ВЛАХА ЦРНЕ РЕКЕ.....	463
Растко С. Јаковљевић ДОГМА СРПСКЕ ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈЕ – О УВЕРЕЊИМА И ДИСЦИПЛИНАМА У СВОЈИМ ЛОКАЛНИМ ОКВИРИМА	475

Упоредне перспективе

Жељко В. Ђурић ПУТОВАЊЕ ПО ИТАЛИЈИ ЈОАКИМА ВУЛИЋА ИЛИ У ВРТЛОЗИМА ВРЕМЕНА	491
Снежана С. Милинковић „FORSE ERA VER, MA NON PERÒ CREDIBILE“. ARIOSTOV „BESNI ORLANDO“ I PROBLEM ISTINE U VITEŠKOM EPU	511
Миодраг С. Матицки ИДЕЈА ИЛИРИЗМА У КЊИЖЕВНОИСТОРИЈСКОМ КОНТЕКСТУ – ПРЕДЛОЖАК ЗА ПОЛМОВНИК О ЈУЖНОСЛОВЕНСКОЈ КУЛТУРИ.....	525

Злата Д. Бојовић УРБАНО И РУСТИКАЛНО У ДРАМАМА МАРИНА ДРЖИЋА	531
Бојан М. Ђорђевић ПРИМЕР ТРИВИЈАЛНЕ КЊИЖЕВНОСТИ У СТАРОМ ДУБРОВНИКУ – ЉУБРУЖИЦА ТИМОТЕЈА ГЛЕЂА	539
Дејан В. Ајдачић РАДОВИ ФОЛКЛОРИСТЕ МИХАЈЛА ГУЦА О РЕЦЕПЦИЈИ СРПСКЕ И ХРВАТСКЕ НАРОДНЕ ПОЕЗИЈЕ У УКРАЈИНИ	551
Душица Д. Тодоровић STRANAC KAO NODOČASNIK U ROMANIMA LJUDI GOVORE RASTKA PETROVIĆA I RAZGOVOR NA SICILIJ ЕЛИЈА ВИТОРИНИЈА.....	561

Поетика и методологија

Ксенија Марицки Гађански ЈЕДНА ПЛАТОНОВА ИНТЕРПРЕТАЦИЈА – О ТРАГЕДИЈИ	573
Војислав П. Јелић СУДБИНА ЈЕДНЕ БЕЛЕШКЕ	577
Никола М. Грдинић ЗАПАЖАЊА О НАЈЧЕШЋИМ ГРЕШКАМА У НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКОМ РАДУ	585
Милан Р. Лукић НАПОМЕНЕ О САКУПЉАЊУ, ЗАПИСИВАЊУ, КАЗИВАЊУ, ПЕВАЊУ – НАПОМЕНЕ САКУПЉАЧА, ЗАПИСИВАЧА, КАЗИВАЧА, ПЕВАЧА.....	605

Савремени књижевни токови

Душан М. Иванић ХРОНОТОПИ СРПСКЕ РЕАЛИСТИЧКЕ ПРОЗЕ (Прилог каталогу).....	621
Бојан Ј. Јовић ОД УТОПИЈСКОГ ДО (АНТИ)УХРОНИЈСКОГ ХРОНОТОПА – ПРОСТОР, ВРЕМЕ, ИСТОРИЈА	647

Славица О. Гароња Радованац ЖЕНСКИ ЛИКОВИ/ТИПОВИ НАШЕ НАРОДНЕ ЕПИКЕ У ЧЛАНЦИМА И БЕСЕДАМА ЛАЗЕ КОСТИЋА.....	659
Валентина Д. Питулић КУЛТ ЈУНАКА У ПРИПОВЕДАЧКОЈ ПРОЗИ ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА	669
Марија М. Шаровић БРАНИТЕЉ ЗАБОРАВЉЕНЕ ТРАДИЦИЈЕ – ДРЕВНА НАРОДНА КУЛТУРА У ДЕЛУ РАСТКА ПЕТРОВИЋА	679
Тијана Д. Тропин ТРАНСПОЗИЦИЈА БАЈКЕ – ОД ФОЛКЛОРНЕ, ПРЕКО АУТОРСКЕ БАЈКЕ, ДО ЕПСКЕ ФАНТАСТИКЕ (<i>Кнежевић и Северни ветар</i> Љиљане Праизовић).....	691
Љиљана С. Дукић, Боривој Ј. Везмар БИБЛИОГРАФИЈА МИРЈАНЕ ДРНДАРСКИ	701
Љиљана С. Дукић, Боривој Ј. Везмар БИБЛИОГРАФИЈА НЕНАДА ЉУБИНКОВИЋА.....	709
БЕЛЕШКА УЗ ЗБОРНИК	737

Бошко Ј. СУВАЈЦИЋ*
 Филолошки факултет
 Универзитет у Београду

„ОРАО СЕ ВИЈАШЕ”. НАД ГРАДОМ ФОРМУЛА **

У прилогу о бугарштицама говори се о усменој формулативности најстарије забележене бугарштице из 15. века. Проучавају се сложени токови преплитања традиције и историје у бугарштицама. Упоредјују се метрика и стих бугарштица са метричким решењима осмерачког стиха усмене поезије.

Кључне речи: формулативност, бугарштице, историја, језик, стих.

Прву до сада познату бугарштицу или део бугарштице о тамновању Сибињанин Јанка у смедеревској тамници деспота Ђурђа Бранковића забележио је 1. јуна 1497. године напуљски дворски песник Рођери де Пачијенца, родом из градића Нардо (Rogeri de Pacienza di Nardo). Пачијенца се, у пратњи напуљске краљице Изабеле дел Балцо (del Balco), тога дана обрео у градићу Ђоја дел Коле (Gioia del Colle), у покрајини Бари, на југу Италије.

Изабела дел Балцо на престо долази 7. фебруара 1496. године, када се њен муж, Федерико I Арагонски (d' Aragona), проглашава краљем. Изабела, коју радосна вест затиче у градићу Карпињану (Carignano), на југоистоку Италије, надомак града Лече, креће на пут да се састане са новим напуљским краљем у Барлети, како би заједно ушли у Напуљ. На путу ка Барлети, краљица Изабела је пролазила местима у којима су је празнично дочекивали уз раздрагано клицање, славолуке, цвеће, песме и игре (Пантић 2002: 30). У краљичиној свити нашао се и скромни ренесансни песник Рођери де Пачијенца, који је забележио сваки детаљ краљичиног путовања, и унео га у путописни спев *Lo Balzino*, који је саставио својој краљици у част. Пачијенца је тако описао и краљичин долазак у малени град Ђоја дел Коле (Gioia del Colle) 31. маја 1497. го-

*bosko.suvajdzic@open.telekom.rs

** Ова студија је настала као резултат рада на пројекту „Српско усмено стваралаштво у интеркултурном коду“ (бр. 178011) Института за књижевност и уметност у Београду, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

дине. Краљица је са својом пратњом дочекана уз низ церемонијалних радњи и са пуно пажње. Угледне госте је пресрео маркиз од Битонта Андреа Матео Аквавива (Acquaviva), који је краљицу одвео до свог древног замка (castello), у срцу града. Ту је Изабела дел Балцо преноћила, да би је сутрадан у дворишту дворца, забављали, на гозби приређеној у њену част, некакви Словени (Scavoni)¹, који су, како наводи Пачијенца, поступали попут становништва латинског порекла – гласно су викали „на свом језику”, а онда је сваки од њих „пио по свом обичају”, и то „мушкарци, жене, одрасли и они који су још деца” (Пантић 1977: 425–431). Словенски играчи су се, „скачући као козе, окретали и заједно су сви певали следеће речи”:

запис (Rogeri de Pacienza, 1497)

Orauias natgradum smereuo nit core
 nichiasce snime gouorithi nego Jamco
 goiuoda gouorasce istmize molimtise
 orle sidi maolonisce dastobogme
 progouoru bigomte bratta zimaiu
 pogi dosmederesche dasmole slauono
 mo despostu damosposti istamice
 smederesche Jacomi bopomoste
 Jslai dispot pusti Jsmederesche
 tamice Jatechul napitati seruene
 creucze turesche bellocatela vitesco
 cha

Поред „текста” песме, и драгоценог контекста извођења, Рођери де Пачијенца је у спеву посвећеном краљици Изабели дел Балцо, *Балцино* (*Lo Balzino*), путопису у стиху, испеваном у традиционалним октавама (*ottava rima*), забележио и имена извођача.² Целокупни догађај је опеан у петом певању (*Libro V*) епоса *Balcino*, од 585. до 666. стиха.

¹ „Naziv Scavoni tumači Marti riječima: 'schiavoni'; Slaveni s jadranske obale. Jedna skupina posvjedočena je u Gioia del Colle' (bilj. 119).” (Bošković Stulli 2004: 49)

² „Италијански песник учинио нам је непроцењиво вредну услугу још и тиме што се код „Словена” из Ђоја дел Коле пропитао за њихова имена и што их је прибележио, како их је тада чуо. У највећем броју случајева учинио је то беспрекорно и благодарећи њему сад смо у прилици да знамо да су се у Ђоја дел Коле мужеве словенске колоније називали: Бутко, Вујко, Душко, Ђуро, Јунко, Јурко, Милко, Петко, Радич, Радоња, Радославче, Ратко, а да су се жене звале: Мила, Милица, Радеља, Радослава, Ружа, Слава, Стана, Станица, Цвијета. Други пут, и срећом ређе, испод непрецизне графици италијанског песника или иза његовог погрешног разликовања гласова, откривају се с поузданошћу прави облици имена која су још имали словенски становници тадашње Ђоје дел Коле: Вука, Вукашин, Вуксава, Вучета, Вучић, Вучица. Све су то стара имена која су се у нас носила некад – нека се носе још увек – и за која се небројене потврде налазе у старим повељама и осталим списима, у збирци Стојановићевих *Стари српских записа и натписа*, у ре-

Први се латио изучавања овог путописног свева Бенедето Кроче (Croce), који га 1897. године проналази сачуваног у рукопису, у градској библиотеци Августа („Augusta“) у Перуђи. Нашавши се пред загонетним стиховима, Кроче, који није познавао словенске језике, није успео ни да протумачи текст који је Пачијенца био прибележио онако како је чуо и разумео песму, или како му ју је неко казивао (Пантић 1998: 208). Године 1977. *Балцино* је привукао пажњу италијанског историчара књижевности и филолога Марија Мартија. Марти је, спремајући критичко издање *Балцино* (објављено је 1977. године) и осталих списа Рођерија де Пачијенце, посредством професора Ероса Секвија (Sequi), за помоћ око тумачења песме замолио проф. Мирослава Пантића. Проф. Мирослав Пантић реконструисао је „спорно место“ на изванредан начин, откривши у забележеним стиховима древни бугарштитчки запис:

Реконструкција (Мирослав Пантић, 1977)

Orao se vijaše nad gradom Smederovom.
 Nitkore ne čaše s njime govorit[h]i,
 nego Janko vojvoda govoraše iz tamnice:
 „Molim ti se, orle, sidi ma[o]lo niže
 da s tobome progovoru: Bogom te brat[t]a jimaju
 podji do smederevske *gospode* da s' mole
 slav[o]nomu despo[s]tu da m' ot[s]pusti iz tamnice
 smederevske;
 i ako mi Bog pomože i slavni despot pusti
 iz smederevske tamnice, ja te ću[i] napitati
 črvеne krvce turečke, bel[l]oga tela viteškoga.”

Хатица Крњевић је, међу првима, изразила сумњу у метричко „читање“ текста:

„U rekonstrukciji zapisa Rođerija de Pačienca ima samo jedna neverljiva poje-dinost. To je metričko čitanje teksta, koje nije posve saglasno opisu igre, tj. izvođenju pesme u kolu. To dopušta pretpostavku da je to mogao biti i osmerački stih (ili u nekakvoj kombinaciji sa sedmercem), a vitalni osmerac je, pre svakog drugog razmera, metar 'od kola', i ne samo kao izraz lirske sadržine već i one epske, koja čuva istorijsku građu ('muško' kolo).” (Krnjević 1986: 28–29)

чницима Вуковом и Даничићевом, у Новаковићевим издањима средњовековних српских споменика, у великом *Рјечнику хрватскога или српскога језика* и у недавно штампаном *Речнику личних имена код Срба* Милице Грковић. Тек у неколико имена песник *Балцино* показао је крајњу несигурност и ми сада не можемо бити на чисту да ли се онда неко у том граду међу Словенима уистину звао Гратко, Дрита, Јуба и Стија, или су то, једноставно, омашке пера и слуха, али тако несрећне да иза њих више нисмо кадри да продремо до првобитног и аутентичног звука односних имена.” (Пантић 1998: 212)

Хатица Крњевић дозвољава да је на делу процес „разламања” гломазног и дугог бугарштичког стиха, који је почео да нагриза метричку структуру бугаршtica и омогућио извођење ове песме у колу:

„Gledano iz te vremenski bliske perspektive, i Hektorovićeovog opisa izvođenja, a s obzirom na glomaznost bugarštichkog stiha, postavlja se pitanje da li je spori ritam dugog stiha mogao biti saobražen igri u kolu (pri čemu izvođači skaču 'kao koze'), ili je proces razlamanja dugog stiha na dva kratka već zahvatio bugarštice od kojih su mlađi stihovi, ako su mlađi, još veoma zavisni. [...] Može biti da je izvođenje u kolu omogućila dužina pesme, ukoliko je ona bila nešto nalik na lirsku bugaršticu redukovanoг pripovednog činioca. Ali to još uvek ne znači da je ritam dugog stih lako zamisliti kao ritam kola.” (Krnjević 1986: 30)

Доводећи у питање метричко одређење најстаријег записа као бугаршtica³, а у складу са сопственом метричком реконструкцијом песме, амерички слависта Дејвид Бајнам (Bynum) ову песму види као чисту лирску песму, тј. као „lirsku plesnu popijevku” (Bošković Stulli 2004: 52):

Реконструкција (David Bynum, 1986)

Orao se vijatše
 nad gradom nad Smederevom.
 Nitkore ne ćijaše
 s njime r'ječi govoriti,
 Nego Janko vojvoda
 govoraše iz tamnice:
 „Molim ti se, sivi orle,
 sidi meni malo niže
 da s tobome progovoru.
 Bogom te brata 'zimaju.
 Podji, orle, do straže
 na miru od Smedereva,
 Da se mole gospodaru,
 slavnomu Djurdju despotu,
 Brzo da me oprosti
 iz tamnice smederevske.
 Jako mi Bogom pomož'te,
 jako mi se mole straže,

³ „But is the little dance-song from 1497 really an epic *bugarštica*? Two aspects of it speak decisively against any such notion: the one is metrical, as already observed (more concerning it hereafter), and the other is the fact that never in fi ve hundred years, with hundreds of collectors collecting millions of lines from the tradition – never has there ever been a single report of oral epos being sung by a group of men, women, and children whilst leaping about 'like goats' (*come capri*) in a strenuous dance such as that in Gioia del Colle.” (Bynum 1986: 313–314).

I slavni me despot pusti
iz tamnice smederevske,
Ja ću te napitati
crvene krvce tureške,
belog tela viteškoga.

Они који заступају тезу да је песма, заправо, осмерачка лирска песма „од кола”, позивају се на коментаре у којима је Рођери де Пачијенца недвосмислено истакао контекст извођења, нагласивши да је песма била изведена у колу. И доиста, не постоје никаква друга сведочанства да су бугарштице извођене вишегласно, у колу. С друге стране, те песме јесу извођене на гозбама. Маја Бошковић Стули износи прихватљиву, али ничим поткрепљену претпоставку, коју је, веома опрезно, већ био наговестио Мирослав Пантић у својој студији:

„Рјешење би се могло naslutiti posrednim putem. Kraljici Isabelli bili su dostavljene pjesme i prozni sastavi, sve što je čitano ili recitirano pred kraljicom na putovanju, a potom je to predano Rogeriju kao građa za pisanje poeme *Lo Balzino* (Rogeri de Pacienza 1977: 30). *Šklavuni* u mjestu Gioia po svoj su prilici pjevali u kolu neke druge stihove, a бугаршtica је zapisana prije ili poslije plesa i našla se među papirima – što pjesnik Rogeri nije mogao razlikovati.” (Bošković Stulli 2004: 51)

Миодраг Павловић бугарштицу „Орао се вијаше” пореди са прелепом „Попијевком Радића Вукојевића”, која се такође одликује невеликим бројем стихова (Карановић 2011: 119–131), уз умесно питање „није ли ту реч о једној подврсти бугарштитичких песама”:

„Обе песме sadrže molbu, moljenje junaka u nevolji, ili u posljednjem času života, i oba puta se u pesmama pojavljuju orlovi, istina jednom je orao mogući pomoćnik i saučesnik, други put su to ‘sivi orli’ koji mogu da mrtvom junaku unakaze lice” (M. Pavlović, 1986: 59)

На овом се месту отвара и питање да ли је песма до нас дошла цела, или у фрагменту? Ако је песма само део, „to nimalo ne pokazuje da ove kratke pesme (*Popijevka* i naša pesma) dugog stiha nisu istovremeno i celine. Pre bi se reklo da jesu, i da su to celine posebnog tipa. One daju jednostavnu situaciju ili događaj, praktično bez ikakvog komentara. U jednoj i drugoj pesmi komentar je ona neizvesnost koja se na kraju ispoljava. U jednoj, да ga spase iz tamnice, u drugoj, да li će se naći milosti za nesrećno ubijenog junaka да mu ne skida belu maramu sa lica” (Pavlović 1986: 58–59). Несумњиво је најближи истини суд проф. Мирослава Пантића:

„Ништа у тој причи не мора више доћи, а опет још толико много може ипак да дође. (...) али је чудесност и снага ове песме у томе што њена лепота није зато постала мања, као што није мања ни лепота у творевинама античке уметности и када су од њих остала само торза” (Пантић 1998: 214).

Омеђена историјским подтекстом у вези са догађајима око Другог косовског боја (17–19. октобар 1448), односно временом бележења (1. јуни 1497), песма је доиста имала кратак век усменог традирања. Тим пре су чудесне одлике ове песме, складне и отмене, рукотворене са стилем и укусом, показатељ однеговане епске традиције и велике распрострањености усменог песништва код Јужних Словена. Све особине ове песме, њена формулативност, њен стил, њена лексика, и њен тон, као и историјски подтекст, у потпуном су складу са епском традицијом, нарочито оном традицијом везаном за бугарштице.

И поред језичких препрека, све елементе „текста” који је Пачијенца забележио на окупу држи делотворност и смислотворност епске формуле⁴. Управо сам текст подсећа на срећно одломљену громаду традиције, која се откотрљала низ падину језика и, уза све неспоразуме и спољашње деформације, проткана ковином формуле, очувала историјска и тематска језгра која су тек чином дешифровања значења ове чудесне песме ушла на велика врата у историју српске културе.

Техника формуле представља најбитнији чинилац поетике епског певања „која својим opsegom ide daleko preko granica formularnosti i obuhvaća u prvom redu najkrupnije crte kompozicije epskog djela” (Kravar 1978: 97). Образац је постављен у језику, али се формулативно језгро налази изван њега, будући да формуле „prenose tradiciju, koja još nije poezija, u tekst pesme, u poeziju” (Krnjević 1986: 94).

Формула као чврсто фиксирана, поновљива и преместива језичка супстанца (Schmaus 1971: 143–144), утемељена је у свакој честици „смедеревске бугарштице” као везивно ткиво које уноси значења из давне, можда још праиндоевропске старине, у историјски контекст око Другог косовског боја (вид. Костић 1939: 1–18), творећи матрицу која се лако могла употребљавати при певавању нових песама.

Да је овај „текст” од десет стихова, у изврсном читању проф. М. Пантића, у ствари медаљон формула, које су обгрлиле историјски догађај и преточиле га у ткиво живе традиције, што је допринело његовом опстанку

⁴ А. Šmaus, Formula i metričko-sintaktički model (О језику pjesme u бугарштици), у: *Usmena književnost, prir. Maja Bošković Stulli*, Zagreb, 1971. М. Детелић, *Митски простор и епика*, Београд, 1992; *Урок и невеста. Поетика епске формуле*, Београд, 1996. Нада Милошевић Ђорђевић, „Формула”, у: Радмила Пешић, Нада Милошевић Ђорђевић, *Народна књижевност*, друго издање, Београд, 1997, 254.

у простору и времену, можемо показати у свим сегментима његове структуре.

Композициони оквир: иницијалне и финалне формуле. Ове формуле имају веома комплексне функције у равни структуре и семантике усменог поетског „текста“. Почетак песме кодира њено значење, крај пак има „сижејно-митолошку функцију“ (С. Самарџија). Вијање орла над градом упућује на жилу куцавицу традиције. Осећамо је како пулсира, у различитим жанровским обрасцима: „Високо се соко вије...“ (Вук СНП I, бр. 468 / „Орао се вијаше...“ / „соко се вијаше по јајеру ведро неба“ (Богишић 2003: бр. 19).

„Орао се вијаше“ је класична формула која носи информације о жанру (епска песма), о песничком облику (бугарштица), о основном мотиву (разговор са утамниченим јунаком); формула, притом, локализује простор (град, као епски топос); додатна, ужа спецификација (Смедерево) упућује на место и време збивања, тј. заокружује хронотопичност радње (време Српске деспотовине, 15. век); формула птице изнад града захтева јунака у граду; по импулсу традиције, модел изискује дијалог, орао који се налази споља, и горе, тражи сабеседника изнутра, и доле. Реч је о вертикалном/митском обликовању простора: небо – град – тамница. Тиме ће се заокружити хронотоп јер ће јунаци бити доведени из приче, митске колико и историјске, о Другом косовском боју, о подвижништву и издаји. У прилог сложености „текста“ иде и преплитање неколико прстенова радње. Песма започиње из перспективе свезнајућег приповедача, објективном нарацијом. Затим проговара јунак из тамнице. Реч је о монологу, јер одговора нема. Јунаков говор, наизглед управљен ка орлу, преко посредника (смедеревска господа), треба да допре до „славнога“ деспота. Оно што, у суштини, треба да допре до деспота јесте молба утамниченог јунака за помиловањем. И ако се Бог и деспот заузму за исту ствар, јунак орлу обећава награду. Израслу из традиције, као што је и он сам.

Финална формула о обећаној награди доноси несумњив знак да је овај сегмент „текста“ окончан, и да нам је целина пред очима. Истовремено, још једном се рефлектује однос приповедача према предмету приповедања. Јунак у рафинираном исказу, преко награде обећане посреднику, позива свог супарника, онога који га је бацио у тамницу, да се супротставе заједничком непријатељу; сужањ, притом ниједном речју не апострофира кривицу нити суровост свога тамничара; не тражи казну за њега већ милост за себе, и награду за орла. Несумњиво је однос приповедача пун истинског пијетета и усмерен на прослављање првенствено витешких врлина свога јунака, али и његовог противника (запажање Н. Вуловића). Формула још једном маркира жанр (глорификовање епског

света, прослављање витешких вредности) те заокружује елементе структуре песме (истицање целовитости „текста”) (Самарџија 2001: 24–25).

Истовремено, финална формула се може поредити са најархаичнијим сегментима културне баштине човечанства. Сума тог древног цивилизацијског талогa на коме је посејано семе формула „смедеревске бугарштице”, представља још једну потврду да су елементи њене формулативности далеко старији од самог догађаја који је у њој опеван. Да је овај мотив заиста врло стар, и да сеже далеко у прошлост, може посведочити и паралела са Библијом, коју даје М. Павловић:

„...реци птицама, свакојаким птицама, и свим зверима пољским: скупите се и ходите, саберите се са свих страна на жртву моју, коју кољем за вас, на велику жртву на хорама Израилевим, и јешћете меса и пићете крви; Јешћете меса јуначкога и пићете крви кнезова земаљских... И наситићете се за мојим столом коња и коњаника, јунака и свакојаким војника...” (Езекиел 39, 17–20. Овде према: Pavlović 1986: 57)

Формула града. Лексема *град* је по себи формула (Detelić, Пић 2006; Detelić 2007), сачувана у најстаријим еповима човечанства (*Рамајана* и *Илијада*). Сматра се да је „početna semantička pozicija termina *grad* u svim slovenskim jezicima bila *o(b)grada*” (Detelić 2007: 10), као и да топка *града* код Германа и Словена „може бити заједничко наслеђе епског језика” (Лома 2002: 139). С друге стране, глагол *вити/вијати* такође у себи скрива језичке елементе велике, прасловенске старине (Skok 1971: 600).

Апелативне формуле. Молба војводе Јанка орлу/смедеревској госпођи/славномо деспоту у потпуно идентичном облику, са идентичном структуром и функцијом забележена је у традицији бугарштичког певања, чиме се на најбољи начин посведочује континуитет усмене традиције, али и оснажује теза да је прва забележена песма у метричком смислу доиста бугарштица. У бугарштици о погибији кнеза Лазара и Милоша Кобиловића из Дубровачког рукописа срећемо идентичну формулу:

„Једа ти се што могу, зете драги, **умолити**,
Да би ми се **молио** славному Лазару кнезу,
Да би мени оставио једнога од Уговића,
 Ако би се која год на Косову догодила,
Да ја не бих изгубила кољено од Уговића!” (87–91)

Ако упоредимо ове стихове са записом прве познате бугарштице из 1497. године:

„**Молим** ти се, орле, седи мало ниже
да с тобоме проговору: Богом те брата јимају

пођи до смедеревске (господе) да с' моле
славному деспоту да м' отпусти из тамнице смедеревске..."

уочићемо чудесне, до сада, чини се, недовољно уочене подударности: „Испод образаца усмене формулативности ферментирају се живи облици древне традиције која учитава заборављена културна сећања у ритмичко-интонацијску структуру забележених бугарштица. Посредством апелативних формула.” (Сувајџић 2013: 351–352).

Формула бога. Виталност *формуле бога* у бугарштицама показује се њеним неизмењеним животом и функцијама у дубинама усменог памћења током стотина година. „Ако теби на њима, мили брате, Бог поможе./ Доведи ми једнога за мојега вереника”, моли сестра Протопопић Николе брата када угледа два јунака који су шатор разапели на ливади крај Будима града („Кад је Вук огњени одмијенио од копја краља босанскога и кад је убио његова заточника”, Богишић, бр. 15). Или пак: „Али ми ти *поможе* Секулићу *Бог велики*,/ Војводи Секулу” (Богишић, бр. 17). Потпуно идентичну формулу срећемо и у првој сачуваној бугарштици: „*И ако ми Бог поможе* и славни деспот пусти из тамнице смедеревске” (Пантић 2002: 33). И ова формула оснажује Пантићево читање „текста” као метричке форме бугарштица.

Хатица Крњевић је закључила да овај запис јесте заокружена целина, чак и ако је фрагмент, и да по своме смислу и значају представља **целовиту формулу**, која је меморисана у времену и простору:

„Ovaj fragment, lirski kratak i još 'od kola', zaokružena je formula bez epske radnje. Ali po svim datim elementima jasno je da bi se ovako načinjjen uvod mogao vezati samo za epsku formu. (...) Tragično iskustvo sužnja predočeno je u rasponu između ropstva i sna o slobodi. Karakteristično je da se nigde ne pominje krivica već samo kazna, što celoj formuli i daje unutarnju koherenciju.” (Krnjević 1986: 2)

Морфолошки аспекти формуле. „Да с тобоме проговору”. Ово није усамљени случај. Облици инструментала на *-оме*, паралелно са онима на *-ом*, чести су у бугарштицама, како је то већ уочио А. Лома: „Коња беше пустила *планиноме зеленоме*” (Богишић, бр. 2, 66), али „Ти ми пусти коњица л'јепом *зеленом планином*” (Богишић бр. 2, 54) и сл.

Синтаксички аспекти формуле. Почетак песме је негативно поређење, трочлани негативни обрт, праоблик словенске антитезе, тако својствен бугарштичком певању, посебно оном најстаријем:

„Орао се вијаше...
Никторе не *ћаше*... говорити
Него... *говораше*...”

Ритмичка стабилност и интонацијски склад почивају на унутрашњој рими (вијаше: ћаше: говораше), на асонанци као ритмичкој фигури (о, а, е), као и на трочланом обрту негативног поређења који у структуру песме уноси драмски набој и акцентује значење. Ту је, наравно, и парномазијско варирање глаголских облика (*говорити, говораше*). Продуженим трајањем, имперфекат *вијаше* доприноси стварању визуелног утиска спорог и дугог лебдења, готово представе окамењености птице у небеском своду.

Трочлани негативни обрт исказује све квалитете мајсторски употребљене фигуре контраста.

У песми *Мајка Маргарита* имамо паралелу *вијању* орла изнад града:

„Нег’ су ми се зли билизи, јадни мајци, указали,
Гди се *гавран вијаше над мерли од Задра града.*”

Сижејни аспекти формуле. Обраћање орлу⁵ као витешком гласнику честа је формулативна слика у усменој епици. Удвајање птице гавраном, какво се дешава у песми *Ерлангенског рукописа* под бр. 86, у функцији је потенцирања симболике и семантике смрти као сижејне основе варијанте. У песми „Марко Краљевић у азачкој тамници” избором птице (соко) потврђује се сижејни модел:

„О соколе, пуст ми не остао!
Носи књигу ка граду Солуну,
Ка Дојчилу Богом побратиму,
Нек избави мене из тамнице.”

У Вуковој збирци срећемо две варијанте песме са мотивом „захвалних животиња” (СНП II, 54; II, 55). У првој песми, соко заклања Марка од сунца и доноси му воду у кљуну, враћајући му добрим што га је изнео са бојног поља, и што га је:

(...) јуначка меса наранио
И црвене крви напојио.

У песми под бр. 55 („Опет то, мало другачије”), поред орла затичемо и вилу која, уместо Марка, поставља питање „чиме је сву његову бригу заслужио?; орао ће одговорити, у духу формуле, да га је јунак спасао на бојном пољу Косову, када су му се крила скорела од крви погинулих јунака:

⁵ „Лик орла се најизразитије испољава у народним представама Јужних Словена. У осталим словенским традицијама многи мотиви повезани с орлом, имају књишко порекло. Код Јужних Словена орлу се приписују посредничке функције: он остварује везу између горњег и доњег света, слободно узлеће на небеса и силази у пакао.” (Гура 2005: 456)

„А ми тице долетисмо гладне,
Долетисмо и гладне и жедне,
Љуцкога се наранисмо мяса
И крви се љуцке напојисмо.”

У наведеној песми из *Ерлангенског рукописа* (бр. 86) срећемо готово истоветну формулативну ситуацију. Захвалне птице су орао и гавран, а болестан јунак је Казун-ага. Образложење је следеће:

„Не будали, рањени Казун-аго!
Како ниси добро учинио!?
Кад изгибе војска под Удваром,
Онде си нас наранио братцо,
*Наранио мяса јуначкога,
а и црвене крвце напојио.*” (ЕР, бр. 86)

У овај варијантни круг спада и песма о Марку и соколу из Вукових необјављених рукописа:

„Ми бејасмо тице попадале
И бјесмо се тада погојиле.
Од доброга јуначкога мяса.” (Вук, СНПр II, бр. 60)

Зоја Карановић у Марковом храњењу птица људским месом открива реликте митске прошлости: „Реч је, дакле, о реликту шаманске песме, која прелази у фолклор. Зато, упркос свему, овде и није реч о правој шаманској екстази, већ, преко асоцијације на Косовску битку, хероизованој причи пуној митолошких сећања.” (Карановић 2005: 30)

Промене основног сижејног обрасца, настале његовим уклапањем у сложене моделе, могу се доследно пратити међу варијантама о јунаку и птици која му узвраћа добротинство (Петковић 2013: 152–155).

Тако се у варијанти из необјављених рукописа „Марко Краљевић и гавран” (Вук, СНПр II, бр. 60) на сиже о „захвалним животињама” надовезује сиже о женидби отмицом из свадбене поворке, те је и „соко/орао замењен птицом која се обично доводи у везу са сликама крвавог разбојишта, са гавраном”. С друге стране, старији запис о рањеном Казун-аги (ЕР, бр. 86) само првим делом прати заједничку инваријантну сижејну схему, док се другим делом уклапа у сиже „завет умирућег јунака”:

„Показало се опет да је избор птице најнестабилнији сегмент. Орлу, јуначкој птици, придружен је гавран, гласоноша несреће. Они се ‘вију’ изнад рањеникове главе. Ту су да узврате јунаку на добротинство (иста формула појења и храњења птица после боја). Јунак их потом моли да долете његовом двору и пренесу глас о рањавању.” (Петковић 2013: 153)

Још је веће удаљавање од примарног модела у песми „Смрт Марка Краљевића” (Вук VI, бр. 27). Сиже о „захвалним животињама” у потпуности је потиснут сижеом о заветима умирућег јунака, те се, следствено томе, уместо орла/сокола појављује гавран⁶, а као „друштво” и израз модификованог сижеа, придружен му је вук, животиња која му је типолошки сродна по два својства: као лешинар, и као медијатор коме се приписује способност да најави нечију смрт.⁷

Слично је у песми „Травнички везир и котарски сердари” (СНП VI, бр. 54), где се витешки амбијент потпуно губи. Преовлађује сурови реалистички миље тегобне ускочке борбе против Турака, препуне недаћа и страха. Гавранови задржавају функцију пуких гласоноша. Остаје релација рањени јунак – птица помоћник, док су сви остали сегменти сижеа измењени (Петковић 2013: 154).

Садржински обрасци формуле: варијанте. Најзначајније варијанте које се односе на ропство Сибињанин Јанка срећемо у Богишићој збирци. Песма „Кад је Ђурађ деспот ставио Јанка војеводу у тамницу” (бр. 10) садржи интернационални мотив заробљеног јунака, у нешто другачијој стилизацији. На почетку песме описује се његов пораз и рањавање у бици: „Рањен Јанко допаде са Косова равна поља, / Он ти јунак допаде на ону страну Смедерева”. Са „оне стране Смедерева”, јунака дочекују Ђурђевоје слуге и стављају у тамницу. Из тамнице Јанко моли „младо момче” не би ли му добавио „хартије и орловије” те послао „књигу” „Маргарити љуби својој”. Ово је типолошки идентична ситуација „смедерској” варијанти.

У естетском смислу, ова је песма нескладна и неодмерена. Посебно је ружно исказан порив љубе Маргарите да спасе свога господара („Ја ћу с мој’јем господарем јоште дјецe породити.”) У наставку песме доследно се нижу „неделикатне сцене”, приземне и тривијалне, попут коцкања два Јанкова сина и младог деспотовића Лазара („на цара игре”), којег један од њих, Матијаш, убија „ханцаром у срце живо”, јер му Лазар не исплаћује дуг. Још мање је лепа и пријатна сцена у којој два млада сужња дозивају Јерину да им из тамнице пошаље заборављену „од злата јабуку”, што је „динично обавештење да је тамо чека ужасни приказ њеног закланог сина” (Пантић 1998: 215). Синтагма „од злата јабука” у традицији означава заокруженост космоса, склад целине, смисао и пуноћу живота. Овде је она у служби исказивања несхватљивог злочина.

⁶ „Негативно вредновање гаврана као нечисте птице среће се и у савременом фолклору европских народа, где се можда, бар делом, своди на поменути утицај хришћанства (одн. ислама) У претхришћанским представама **Индоевропљана** гавран се везује за божанства са израженим шаманистичким цртама: Одина (Водана) код Германа, Југа код Келта, Аполона и његовог сина Асклепија код Грка.” (Лома 2003: 110)

⁷ А. Шмаус „Гавран гласоноша”, ППНП, књ. IV, св. 1–2, Београд, 1937, 7.

„Песма је уз то писана с изразитим и нескривеним непријатељством према старом деспоту Ђурђу који је чак шест пута у њених сто и петнаест стихова назван „невером“, а у речима Јанкове супруге пребачена му је, с неизмерним презиrom, и његова љута незахвалност.” (Пантић 1998: 215)

Друга песма из Богишићеве збирке, „Женидба краља будимскога од Бана од Крушева и војевода Јанко” (бр. 26), тамновање Сибињанин Јанка садржи само као евокацију: Јанко се не може се веселити на трпези кад га је краљ од Будима ставио „уз главнога непријатеља уз старога деспота Ђурђа”, који га је, пошто је рањен допадноу Смедерева, место помиловања „помиловао тамницом од Смедерева”. Глагол *помиловати* и молба господи из Смедерева да се моле славноме деспоту овде су расути путокази, честице формуле која у времену спаја варијанте. Као и „лјепо Смедерево”, и златни буздован који му се „уоставио на миру од Смедерева”.

Може се извести закључак да и у доцнијим, незграпнијим и нескладнијим варијантама, у контексту у коме се „славни деспот” претвара у неверног, а кућа Бранковића приказује у најцрњем светлу, остају као *светлокази* три стожерна појма, заступљена још у најстарије забележеној песми о тамновању Сибињанин Јанка: *Смедерево, тамница, молба утамниченог јунака*.

Прва забележена варијанта је достојна имена и великог угарског и српског владара. Јанко је, иако заробљеник, достојанствен, деспот је славан. Све је дато у полутоновима, у нијансама. Овако складна, поетски рукотворена и лепо извајана песма, сведочи о великој умешности певача, или пак групе певача, о развијеној традицији, и великој вредности те традиције.

Чија је ово песма?

Врло брзо, покренута је дебата и о пореклу бугарштице, односно о начину на који се она обрела на југу Италије. То је водило, имплицитно, и ка националном одређивању извођача (*Scavoni*), који су дочекали напуљску краљицу.

У другом издању своје *Антологије* М. Пантић без задршке закључује да је реч о српској песми, „из рода бугарштица”, закључујући да је Пачијенци успело „да тако и тим чином уђе у историју српске народне поезије” (Пантић 2002: 29)⁸. Хрватски научници су, међутим, нешто другачијег мишљења:

⁸ „Сусрет италијанског песника са српском песмом о тамновању Сибињанин Јанка у Смедереву и његовом вапају за слободом био је у потпуности неочекиван и крајње необичан.” (Пантић 2002: 30)

„Onomastičar i toponomastičar Petar Šimunović (1984) – koji je u Pantićevoj transkripciji našao ipak nekoliko netočnosti – piše o slavenskim (šklavunskim) naseobinama u južnoj Italiji s doseljenicima iz Dalmacije već u 13. i 14., a ponajviše u 15. i 16. stoljeću, o njihovu jeziku, običajima, podrijetlu. O tome da su migracije iz duboke unutrašnjosti bile tek sporadične, bez potvrde o naseobinama pravoslavnoga življa iz tih krajeva. Govor doseljenika je ikavski novoštokavski s čakavizmima, bez turcizama – što upućuje na stari zavičaj u podbiokovskom kraju. Tim jezikom zapisana je i bugarštica u tekstu Rogerija de Pacienza. Potvrde imena iz starih srpskih tekstova, podudarne s imenima izvođača navedenih u poemi, točne su ali nepotpune. Više potvrda našlo bi se u *Supetarskom kartularu* i *Povaljskoj listini*, *Leksikonu prezimena SR Hrvatske* itd. Narodna povijesna imena nisu bila isključivo ni srpska ni hrvatska, no nastala su u zavičajnom idiomu, pa su primjerice oblici Juba i Jurko potvrđeni na zapadnome katoličkom području. Među ženskim imenima spomenuta je Drita, osoba s albanskim imenom, vjerojatno iz skupine albanskih doseljenika.” (Bošković Stulli 2004: 50)

Још је Ристо Ковачић крајем 19. века говорио о српским насеобинама у јужној Италији (1885: 273–340). Темелјна истраживања у том правцу спровео је М. Решетар (1911). Користећи се превасходно језичким и дијалекатским аргументима, Петар Шимунић у својој студији о „шклавунским насеобинама на југу Италије” одбацује тезу проф. Пантића о организованим миграцијама из Србије, Босне и Херцеговине и Приморја у Италију, истичући да ови досељеници у Ђоја дел Коле имају западноштокавски икавски говор, и мноштво чакавизама на свим језичким нивоима:

„Оčито бугарšćика о тамновању војводе Јанка носи обилежја говора хрватских доселјеника у јужној Италији, како то посвједочује до данас сачуван језик молишких Хрвата. Сачувани стихови наше пјесме показују да је Ruggero de Paziienza стихове непозната језика прилично вјерно ’propustio кроз своје фонолошко сито’ и предочио графемима својега језика. У том запису на којем су се већ прије окушали Benedetto Croce и други, проф. М. Pantić се прилично добро снашао, подаривши нам из тога тобожњег ’текста пијаних јуди’ надahнути одломак наше прве записане бугарšćике.” (Šimunović 1984: 61)

Ево како гласи реконструкција Шимунић–Кекез:

Ора’ вџа се над градом Smederevom.
 Nitkore не тџаше с њџме говорити,
 него јанко војвода говораше из тамнице:
 Molim ти се орле сџди мало ниже
 да с тобом проговору. Богом те брата зџмају
 поди до smedrevske (gospode) да с моле
 slavnomu despotu да м’ отпусти из тамнице smedrevske.
 I ако ми бог поможе и slavni despot пусти
 из smedrevske тамнице, ја ćу те напџтити
 ćрвене крвце туреćке, билога тџла вџтеšкога.

У својој реконструкцији бугарштице, како би доказао елементе чакавског говора у тексту, Шимунић изворне екавске облике („bellocatela”) преводи на икавске („biloga tila”). Шимунић даје наизглед помирљив закључак, који ипак иде у прилог тези о хрватском пореклу најстарије „бугаршнице”:

„S obzirom na pitanja koja je pokrenuo prof. M. Pantić u vezi s našom prvom zapisanom bugaršćicom smatram kako nije najvažnije raspravljati treba li toj pjesmi pridodati epitet hrvatske ili pak srpske pjesme, a nismo je pritom sasvim točno do kraja ni pročitali, niti smo joj naslova podarili. U vrijeme njezina zapisa nisu se u nas dijelile ni narodna historija, ni narodna poezija, pa ni ličnosti u njoj. Izvoditelji naše prve zapise bugaršćice, koji su se nazivali Šklavuni i Šklavunke, tek su u ovom stoljeću doznali ime svojega matičnoga naroda.” (Isto: 67)

Мишљења смо да се ни овим, ни другим аргументима о пореклу колониста који су извели „смедеревску” бугарштицу, не може, ни на који начин, оповргнути изврсно читање М. Пантића, као ни теза „да њену постојбину и њен првобитни облик треба тражити на месту аутентичног догађаја”:

„U kraljičinu čast kolonisti nisu pevali neku prigodnu pesmu već pesmu koja je opevala događaj iz njihovog, tada veoma dalekog zavičaja. Fragmenti zavičajnog repertoara, značajnog samo za njih koji su iskusili dramu gubitka slobode i života u tuđini, posvedočuje jedinstvo verodostojne istorijske građe i nasleđenog stilsko-kompozicionog obrasca.” (Krnjević 1986: 26–27)

ЛИТЕРАТУРА

- Вук Стеф. Карацић, *Српске народне пјесме*. Скупио их и на свијет издао Вук Стеф. Карацић. Књ. II, у којој су пјесме јуначке најстарије. Беч, 1845. *Сабрана дела Вука Карацића*. Књ. V. Прир. Радмила Пешић. Издање о стогодишњици смрти Вука Стефановића Карацића 1864-1964. Београд: Просвета, 1988.
- Вук Стеф. Карацић, *Српске народне пјесме*, књ. VI, У којој су пјесме јуначке најстарије и средњијех времена (Државно издање), Београд, 1899.
- Гура, Александар. *Симболика животиња у словенској народној традицији*, Београд, 2005.
- Детелић 1996: Мирјана Детелић, *Урок и невеста. Поетика епске формуле*, Београд.
- Карановић, Зоја. „Смрт Радића Вукојевића – тестамент, херојски ламент, обредна инсценација”, *Годишњак Катедре за српску књижевност сса јужнословенским књижевностима*, год. VI, посвећено успомени

- на проф. др Радмилу Пешић, Београд: Филолошки факултет, 2011, 119–131.
- Карановић, Зоја. „Зашто је Марко Краљевић нахранио орла и сокола, а они му помогли у невољи (у потрази за жанром)”, у: *Жанрови српске књижевности, порекло и поетика облика*, 2, Нови Сад: Орфеус, 2005, 21–33.
- Ковачић, Ристо. „Српске насеобине у јужној Италији”, *Гласник Српског ученог друштва*, 62, Београд 1885, 273–340.
- Костић, Драгутин, „Два косовска циклa”, *Прилози проучавању народне поезије*, 1939, VI, 1, 1–18.
- Лома, Александар. *Пракосово. Словенски и индоиевропски корени српске епике*, Београд: САНУ, Балканолошки институт, Посебна издања 78, Центар за научна истраживања САНУ и Универзитета у Крагујевцу, 2002.
- Лома, Александар. „’Два врана гаврана’. *Corvus corax* у словенској епици – компаративни поглед”, *Птице, Кодови словенских култура*, бр. 8, Београд: СЛИО, 2003, 109–132.
- Народне пјесме из старијих, највише приморских записа* I, скупио и на свијет издао В. Богишић (1878), друго, преснимљено издање, поговор Снежана Самарџија, Горњи Милановац: ЛИО, 2003.
- Народне песме у записима XV–XVIII века : антологија*, избор и предговор Мирослав Пантић, 2. изд., Београд: Просвета, 2002.
- Пантић, Мирослав. *Непозната бугарштина о деспоту Ђурђу и Сибињанин Јанку из XV века*, Нови Сад: Зборник Матице српске за књижевност и језик, XXV, 1977, 425–431. Вид. *Народна књижевност. Епске песме у старијим записима*, прир. Б. Сувајџић, Београд – Крагујевац, 1998, стр. 207–219.
- Петковић, Данијела. *Јунак и сиже у процесу епског моделовања*, рукопис докторске дисертације одбрањене на Филолошком факултету Универзитета у Београду 2013.
- Самарџија, Снежана. „Скица за поетику епских народних песама”, у: *Антологија епских народних песама*, приредила Снежана Самарџија, Библиотека Антологија српске књижевности, књ. 3, Народна књига – Алфа, Београд 2001.
- Сувајџић, Бошко. „Формула и мит. Формуле времена у бугарштинама о Косовском боју, у: *Време, вакат, земан: аспекти времена у фолклору*, Зборник радова, ур. Лидија Делић, Библиотека „Српско усмено стваралаштво”, књ. 8, Београд: Институт за књижевност и уметност, 331–357.

- Belić, A. [Aleksandar]. *M. Hraste, Čakavski dijalekat ostrva Hvara*. – Biblioteka Južnoslovenskog filologa 8. Preštampano iz JF XIV, 1934, 1–55. Sa jednom kartom. Beograd 1937.
- Bošković Stulli, Maja. „Baladni oblici bugarštica i epske pjesme”, u: *Pjesme, priče, fantastika*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Zavod za istraživanje folklora, Zagreb 1991, 227–247.
- Bynum, David E. „The Collection and Analysis of Oral Epic Tradition in South Slavic”, *Oral Tradition*, 1/2 (1986): 302–343.
- Hraste, M. „Nepoznate slavenske kolonije na obalama Gargana”, *Kolo Matice hrvatske* V, 1963, 613.
- Detelić, Mirjana. *Epski gradovi – leksikon*. Beograd: Balkanološki institut SANU, posebna izdanja 84, 2007.
- Detelić, Mirjana i Ilić, Marija. *Beli Grad. Poreklo epske formule i slovenskog toponima*, Beograd: Balkanološki institut SANU, posebna izdanja 93, 2006.
- Dinić – Knežević, D. „Prilog proučavanju migracija našeg stanovništva u Italiju tokom XIII i XIV veka”, u: *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, XVI–1, 1973, 39–62.
- Kravar, Miroslav. „Naša narodna epika kao argument u homerskom pitanju”, *Umjetnost riječi*, god. XXII, br. 3–4, Zagreb, 1978.
- Krnjević, Hatidža. *Lirski istočnici*, Beograd: BIGZ, Priština: Jedinstvo, 1986.
- Maretić, Tomo. *Naša narodna epika*. Zagreb, 1909.
- Rešetar, Milan. *Die serbokroatischen Kolonien Südtaliens*, u: *Schriften der Balkankommision, Linguistische Abteilung*, IX, Wien 1911, st(upac) 24.
- Peco, Acim. “Mate Hraste (1898–1970)”. *Južnoslovenski filolog*, knj. XXVIII, sv. 3–4, str. 575–577; Beograd, 1970.
- Schmaus, Alois. „Formula i metričko-sintaktički model (O jeziku pjesme u bugarštici)”, preveo Stjepan Stepanov, u: *Usmena književnost*, izbor studija i ogleđa, priredila dr Maja Bošković-Stulli, Zagreb: Školska knjiga, 1971, 143–157.
- Skok, Petar. *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, ur. akademici Mirko Deanović i Ljudevit Jonke, Zagreb: JAZU, 1971.
- Šimunić, Petar. *Šklavunske naseobine u južnoj Italiji i naša prva zapisana bugarščica*, *Narodna umjetnost* 21 (1984) 53–68.

Boško Suvajdžić

“ORAO SE VIJAŠE”. ABOVE THE TOWN OF THE FORMULAS

Summary

In the context of the bugarštice it is discussed the oral formula of the oldest recorded bugarštica from 15th century. It is studied the complex interweaving flows of the tradition and history in the bugarštice. The metrics and the verse of bugarštice are compared with metric solutions of octosyllabic verse in the oral poetry

ПРОМИШЉАЊА ТРАДИЦИЈЕ
Фолклорна и литерарна истраживања
Зборник радова посвећен
Мирјани Дрндарски и Ненаду Љубинковићу

Издавач

Институт за књижевност и уметност
Београд, Краља Милана 2
имејл: ikum@ikum.org.rs

За издавача

Др Весна Матовић
директор Института

Преводи на енглески језик

Новица Петровић

Коректура

Уредништво

На корицама

„Начинише од стакла тепсију“,
цртеж Мирка Рачког

Штампа

„Чигоја штампа“

Тираж

300 примерака

ISBN 978-86-7095-206-5

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41.09:398(082)
821.163.41.09(082)
398(082)
016:929 Дрндарски М.(082)
016:929 Љубинковић Н.(082)
012 Дрндарски М.(082)
012 Љубинковић Н.(082)

ПРОМИШЉАЊЕ ТРАДИЦИЈЕ : фолклорна и
литерарна истраживања : зборник радова
посвећен Мирјани Дрндарски и Ненаду
Љубинковићу / уредили Бошко Сувајџић,
Бранко Златковић. - Београд : Институт за
књижевност и уметност, 2014 (Београд :
Чикоја штампа). - 738 стр. : слике М.
Дрндарски и Н. Љубинковића ; 24 см. -
(Посебна издања / Институт за књижевност и
уметност ; #књ. #37)

Тираж 300. - Напомене и библиографске
референце уз радове. - Библиографија уз сваки
рад. - Резюме; Summary.

ISBN 978-86-7095-207-2

1. Сувајџић, Бошко [приређивач, сакупљач]
а) Дрндарски, Мирјана (1941-) -
Биобиблиографије б) Љубинковић, Ненад
(1940-) - Биобиблиографије с) Српска
народна књижевност - Зборници д) Српска
књижевност - Поетика - Зборници е) Фолклор
- Зборници
COBISS.SR-ID 205685516